

„Kényelmes érdektelenség”

A világ új nagyhatalmának véleménye Magyarországról, 1914–1918

Glant Tibor: Kettős tükörben: Magyarország helye az amerikai közvéleményben és külpolitikában az első világháború idején. Kossuth Egyetemi Kiadó, Debrecen, 2008. 307 oldal

Kilencven évvel Trianon után az általa okozott trauma tovább él, és úgy tűnik, továbbra is a közép-európai térségben élő országok egymással szembeni ellenérzéseinek forrása. Minél többet tudunk meg az első világháborúról és abban Magyarország szerepéről, annál közelebb kerülünk Trianon megértéséhez is. Glant Tibor könyve, ahogy megfogalmazza az előszóban, „nem mítoszokat gyárt, hanem mítoszokat rombol”. (23. old.) Munkája közel húsz éves kutatómunkán alapszik, Magyarország és az új nagyhatalom, az Egyesült Államok kapcsolatait vizsgálja az első világháború idején. A kibővített magyar kiadással a szerző célja a hiánypótlás.¹

A kétoldalú kapcsolatok központi elemei az 1918. őszi fegyverszünetet követő társadalmi mozgalmak és az 1920-as Trianoni Békeszerződés voltak. Az előzmények azonban természetesen éppen ennyire fontosak. A könyv számos prominens alakot vonultat fel. De a magától értetődő arcképcsarnokon kívül (Woodrow Wilson, House ezredes, George Creel, Apponyi Albert, aki láthatóan

Glant kedvenc politikusa e korszakban, vagy Károlyi Mihály) számos kevésbé ismert, de fontos szereplő is megjelenik ([Alexander] Konta Sándor, Bedy-Schwimmer Róza, Bagger-Szekeres Jenő vagy Mór Cukor.) Ezek a személyeken keresztül a szerző megfelelően illusztrálja a személyiség fontosságát a diplomáciában.

A könyv rövid ismertetővel indul, amely összefoglalja a két ország közvéleményének egymásról alkotott képét: az amerikaiak úgy gondoltak Magyarországra, mint a huszárok, a romantikára hajlamos nemesek hazájára, és természetesen mint Kossuth országára, míg a magyarokban az a képzet élt leginkább, hogy Amerika a (gazdasági) lehetőségek országa. Ahogy a szerző összegzi, négy lényeges elem befolyásolta a magyarokról alkotott nézeteket: „a Kossuth-mítosz, a kortárs magyar politika, a bevándorlók amerikai megítélése, valamint a Magyarországon megfordult amerikaiak véleménye”. (55. old.) Az összképet mindkét irányban a „romantikus sztereotípiák” határozták meg, ami Glant szerint a két ország közti „kényelmes érdektelenség”-re vezethető vissza. (58–59. old.)

Korábban már megjelent könyvekhez hasonlóan Glant is ismerteti, miként jutott a nagypolitika arra az elhatározásra, hogy az Osztrák–Magyar Monarchiát fel kell darabolni és az addig elnyomott nemzeti kisebbségeknek új hazát kell biztosítani. Habár az Egyesült Államok nem kívánta Magyarországot megfosztani magyar lakta területeitől, mivel megértette ennek hosszú távú hatásait, az országot körülvevő új utódállamok egyértelmű előnyben voltak magyar ellenségükkel szemben. 1918-ban a magyar-ellenes hangok egyre jobban felerősödtek, részben az Amerikában kifejtett sikeres szláv propagandának köszönhetően. A „Pro-

¹ A könyv eredetije angol nyelven megelőzte a magyar változatot. Glant, Tibor: *Through the Prism of the Habsburg Monarchy: Hungary in American Diplomacy and Public Opinion During the First World War*. Social Science Monographs: War and Society in East Central Europe vol. XXXVI. Highland Lakes, NJ: Atlantic Studies on Society in Change, Atlantic Research and Publications Inc., 1998. 372.

paganda” című fejezet külön érdekessége, hogy kiderül belőle, a legjelentősebb ilyen irányú tevékenységet a britek végezték az Egyesült Államokban, sokszor a szláv kisebbségek javára (!), de Magyarország valójában csak a háború utolsó évében lett szláv „területszerzési” célpont.

Egy másik izgalmas fejezet bemutatja azt a képet, amit az amerikai sajtó a Monarchiáról és kifejezetten Magyarországról festett. Azonnal figyelmeztet is azonban a szerző arra, hogy a források igen szűkösek. Ezek hatása a közvéleményre és ennek következtében a külpolitikai döntéshozatalra csekély volt, és a Magyarországról kialakított nézetek sokszor óhatatlanul összeolvadtak a Monarchiáról megrajzolt képpel. Mindezek ellenére a végkövetkeztetés helytálló: „...a háború előtti, romantikus, idealizált magyarsággép 1918 során teljesen átalakult, nyíltan magyarellenessé vált”. (104. old.) Magyar szempontból a legpozitívabb hatást Apponyinak a *New York Times*-ban megjelent öt cikke jelentette. A szerző megfogalmazásában, „1915-ben Apponyi egymaga többet tett az amerikai közvélemény megnyeréséért, mint a központi hatalmak összes politikusa és propagandistája együttvéve”. (107. old.) A két első cikk ráadásul vasárnapi különkiadásban jelent meg, márpedig az amerikai lapkiadási gyakorlatban a vasárnapi szám megkülönböztetett helyet foglalt el, sokszor akár milliós példányszámmal is eladtak belőle. Noha lehet, hogy Apponyi heves oroszellenes nézetei megértő olvasókra találtak, az amerikai ál-semlegesség elleni kirohanása azonban azt jelentette, hogy megszűnt számára a publikálási lehetőség, és elvesztette korábbi barátja, az ex-elnök Theodore Roosevelt támogatását is. Összességében Apponyi cikkei is csak nagyon csekély baráti érzést váltottak ki Amerikában, és propagandaértéke elhanyagolható.

Az amerikai lapok néha „józan gondolkodásúnak” írták le a magyarokat, az egyik lap szerint „a tipikus magyar úgy gondol a balkáni népekre, mint az európaiak Afrikára”. (114., 112. old.) Lényeges és fontos

szempont a kortárs amerikai közvélemény elemzése kapcsán, hogy a három amerikai újságíró (közülük a leghíresebb William Bullitt volt, aki egyaránt találkozott Tiszával, Andrássyval és Apponyival), aki Magyarországon és Budapesten járt 1916-ban, semmit sem tett annak érdekében, hogy a magyarokról elterjedt kliséket eloszlassa. Sőt írásaikból azt a következtetést vonja le a szerző, hogy munkájukkal éppen megerősítették a fennálló sztereotípiákat. (115–118. old.)

Glant vizsgálata a háború alatti propagandáról kiterjed a kormányzati szintre is. Középpontba kerül a George Creel vezette propagandaminisztérium (*Committee on Public Information*), mely csakúgy, mint a sajtó, szinte kizárólag Németországra koncentrált. Habár rendelkezett egy magyar szekcióval, amelyet Konta Sándor vezetett, aki az Amerikai Magyar Hűségliga (*American Hungarian Loyalty League*, amit 1918-ban hívtak létre, de csak rövid ideig állt fenn) vezetője volt, a szekció gyakorlatilag semmilyen szerepet sem játszott a két ország közötti kapcsolatokban. A kinti magyarok számára a legkritikusabb probléma új hazájukhoz fűződő hűségük demonstrálása volt. 1915 vége felé számos magyart értek atrocitások a Dumba-incidens nyomán. Miután a németek megtorpedózták az angol *Lusitania* óceánjárót, és 128 amerikai életét vesztette, a Monarchia nagykövete azt jelentette, hogy Bryant külügyminiszter szerint a Németországnak küldött *Lusitania*-jegyzékek erős hangvétele csakis az amerikai közvélemény lecsillapítására szolgált. A jelentés tartalma kitudódott, és ez hozzájárult mind Bryant lemondásához, mind Dumba kiutasításához.² Az eset után az Amerikában élő magyaroknak valamilyen formában bizonyítaniuk kellett hűségüket. A Creel-féle propagandaminisztérium is próbálta befolyásolni az etnikai csoportokat azok lapjain keresztül, és sikeresen elérte, hogy minél több

² A legjobb könyv a *Lusitania*ról: Simpson, Colin: *Lusitania*. London, 1972.

háborús kötvényt vegyenek, ami a hűség egyik legegységesebb megnyilvánulási formájának számított. A Wilson és propagandaminisztériuma közötti viszonyról Glant megállapítja, „hogyan nem a szeparatista kampány győzte meg az elnököt, hanem az elnök döntötte el, hogy mikor és milyen feltételekkel szabad Amerikában szeparatista nézeteket hangoztatni”. (177. old.) (Itt az Egyesült Államokban kifejtett szláv, első-sorban cseh szeparatizmusról van szó.) Tehát az elnök volt az, aki irányítása alatt tartotta a helyzetet.

Glant egy további mítoszt is megkísérel ledönteni, mégpedig az *Inquiry* politikai fontosságának mítoszáét. Ez a Wilson által életre hívott szakértői csoport volt hivatott megtervezni a háború utáni Európa térképét. Mint kiderül, a testület Wilson ötleteit követte, és noha számos javaslattal állt elő, nem rendelkezett politikai döntéshozó mandátummal. Ennek ellenére a bizottság tevékenységének hatása és jelentősége megkérdőjelezhetetlen. Magyar szempontból a legfontosabb az *Inquiry* utolsó jelentése volt, melyből kiderül, hogy Magyarország új határai gyakorlatilag már 1918 májusában kirajzolódottak. Így egy másik jellemző tévhit is megkérdőjeleződik, nevezetesen, hogy a párizsi amerikai békeküldöttség Magyarország védelmezője lett volna a békekonferencián. Az előbb említett májusi jelentés ugyanis két millió magyarnak az utódállamokba való elcsatolásával számolt, és Magyarország majdani területét körülbelül 112 ezer négyzetkilométerre becsülte, csak némileg nagyobbra a Trianoni Békeszerződésben megfogalmazottnál. A teljes képhez hozzátartozik, hogy a jelentés készítői tisztában voltak azzal, hogy nagyszámú magyar lakosság „idegen fennhatóság alá helyezése minden bizonnyal elégedetlenséget és – valószínűleg – irredentizmust fog szülni, ami a jövőben komoly problémák forrása lehet”. (193. old.) Mivel az *Inquiry* és az azon belül működő osztrák–magyar szekció nem tekintette szükségesnek, hogy akár egy szakértővel is rendelkezék, aki pontosan ismerheti a

magyar nézőpontot, Glant arra a megállapításra jut, hogy „a bizottság munkája eleve pártos volt, hiszen a magyar állásponttal nem foglalkoztak érdemben”. (196. old.) A Monarchiára vonatkozó megfelelően gyakorlatias és átfogó tervek hiányában viszont a „»tudományos béke« amerikai terve már a háború idején megbukott”. (197. old.) A mélyen gyökerező nemzeti feszültségekre nem lehetett megoldást találni egy tollvonással, ami viszont nem az Egyesült Államok kormányzatának a hibája.

Glant kitér arra is, hogy az amerikai külügyminisztérium, a hadügyminisztérium és a hadsereg, illetve a haditengerészet hírszerzése nem gyakorolt különösebb hatást Wilson külpolitikai döntéseire a Monarchiát és Magyarországot illetően. Még legfőbb bizalmasa, House ezredes sem rendelkezett komoly befolyással az elnökre, ráadásul Wilson alteregóját a közép-európai terület egyáltalán nem érdekelte. Leszámítva azt a nem elhanyagolható tény, hogy a Monarchiát fel kell darabolni Magyarországgal együtt, a térség mindvégig a háttérben maradt, és szinte csak a német kérdés volt napirenden. Sem a Bécsben tevékenykedő amerikai követ, Frederick C. Penfield, sem a Budapesten konzulként működő William Coffin nem mutatott érdeklődést Magyarország irányába, és ennek következtében nem is küldtek használható jelentéseket a külügyminisztériumnak.

Mindezek után elérkeztünk a könyv minden szempontból legizgalmasabb fejezeteihez, amelyek Woodrow Wilson amerikai elnök Magyarországhoz és a magyarokhoz fűződő viszonyát tárgyalják. Glant igyekszik eloszlatni azt a régi mítoszt, hogy Wilson nem szerette a magyarokat. Habár tett negatív állításokat a magyar bevándorlókról (is), mielőtt még elnökké választották volna, és a magyarságban valóban a szláv kisebbségek elnyomóját látta, túlzás lenne állítani, hogy ellenséges volt Magyarországgal szemben az első világháború előtt vagy alatt. Némileg leegyszerűsítve a kérdést, Magyarország és a magyarok nem igazán érdekel-

ték az amerikai elnököt. Az ország nem vívott ki érdemleges helyet Wilson politikai térképén. A politikai tudós, félig-meddig teológus és az angol-szász intézményi és egyéb felsőbbrendűségben hívő elnök számára más országok voltak igazán fontosak. Még ha Wilson számos amerikai szakértőnél tájékozottabb is volt az Osztrák–Magyar Monarchia jellegéről és problémáiról, ettől még nem vált Magyarország valódi, szakavatott ismerőjévé – egy másik közkeletű vélemény, amit Glant cáfolni igyekszik. Lényeges tényező, hogy Wilson külpolitikai döntéseit gyakorlatilag egymaga hozta. A szerző, miután nagyon alaposan jellemzi Wilson politikai világképét, rámutat, hogy az elnök Habsburg Birodalom iránti politikája 1918 tavaszáig állandó változásokon ment keresztül. Egészen azon év áprilisáig, habár nem egyértelmű formában, de mégis a Monarchia feldarabolása ellen foglalt állást. Ám az Oroszországban lezajlott bolsevik forradalom akár még a háború kimenetére is gyakorolt hatásával, de Wilson nézőpontjából mindenképpen fenyegető ideológiájával új helyzetet teremtett. Glant véleménye szerint a csehszlovák légió és a független Csehszlovákia kérdése adta Wilson számára a lökést, akinek ettől kezdve meggyőződésévé vált, hogy etikai nézetei az önrendelkezésről és a regionális együttműködés a közép-kelet-európai térségben csakis Csehszlovákia megteremtésével jöhet létre – a magyarok kárára. Június végére Wilson végérvényesen az Osztrák–Magyar Monarchia feldarabolása és a kis nemzetállamok „világra segítése” mellett döntött, ez-

zel gyakorlatilag felsorakozott brit és francia kollégái mellé. Magyarország számára sajnálatos módon az amerikai sajtóban festett kép ettől kezdve még negatívabbá vált, ami jól előrevetítette a háború utáni békekonferencia Magyarországot érintő történéseit. A magyarság sokat veszített azzal, hogy „Wilson közép-európai diplomáciája mindvégig kiegyensúlyozatlan maradt”, és „a magyar kérdést fekete-fehéren kezelte”. (248. old.)

Glant Tibor következtetései meggyőzőek, gazdag forrásbázis támasztja alá kijelentéseit. A Függelékben az olvasó tételesen megtekintheti az időszakra vonatkozó összes Magyarországgal, illetve az Osztrák–Magyar Monarchiával kapcsolatos amerikai vonatkozású anyagot: az Egyesült Államokban terjesztett pamfletek és könyvek jegyzékét, az *Inquiry* magyar vonatkozású jelentéseit, valamint az *Inquiry* és a Külügyminisztérium végső rendezési terveit, amelyek egyértelműen az alapos hozzáértés hiányáról tanúskodnak, ellenben bőségesen tükrözik a magyarellenes propagandát.

Ahogy Glant is említi az utószóban, a két ország közti kapcsolatok új szakaszba léptek a világháború lezárásával, mely a Tanácsköztársaságtól a Versailles-i és trianoni békeszerződéseken át egészen 1921 nyaráig tartott, amikor is Washington és Budapest aláírta a külön békeszerződést. Ígéri, hogy erről az időszakról is könyvet ír, érdeklődéssel várjuk a folytatást.

PETERECZ ZOLTÁN